

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

סדרת
חרדים
בישראל

שנתון החברה החרדית בישראל

תקציר

2 0 1 9

לי כהנר | גלעד מלאך

עלייה בשילוב נשים חרדיות; בלימה אצל גברים חרדים

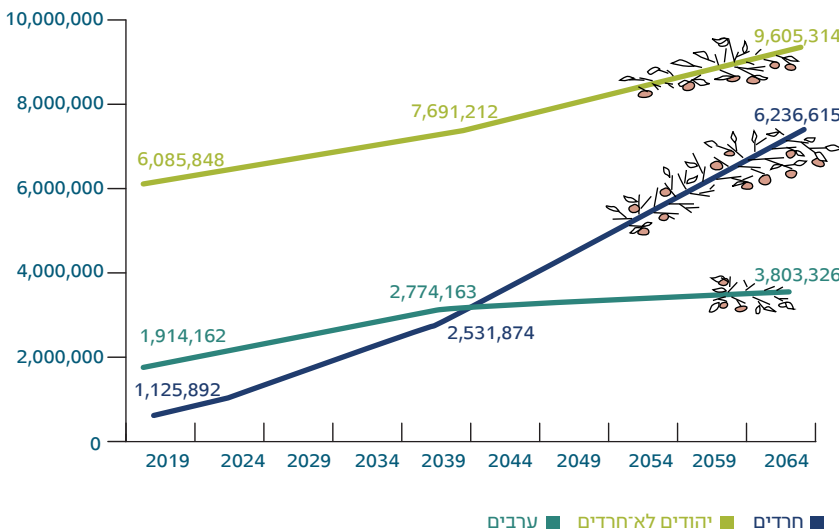
שנתון החברה החרדית לשנת 2019 מלמד על מגמות מעורבות בשילוב חרדים, בדגש על עולם התעסוקה. כך, דפוסי התעסוקה של נשים חרדיות נעשים דומים לדפוסי התעסוקה של נשים יהודיות לא־חרדיות. תופעה זו ניכרת בשיעורי התעסוקה שלהן, ברמת ההכנסה השעתית ובקבלת סמכויות בעבודה. לעומת זאת, בקרב גברים חרדים אנו רואים מצד אחד דריכה במקום בשיעורי התעסוקה ומצד שני עלייה בשיעור האברכים. גם רמת ההכנסה של הגברים החרדים והקידום בתעסוקה אינם דומים כלל לאלו של גברים יהודים לא־חרדים. נתון בולט נוסף שעולה מהשנתון הוא המגמה של אימוץ טכנולוגיות מודרניות על ידי החברה החרדית, בייחוד השימוש במחשב ובאינטרנט.

בהשוואה לקצב הגידול של אוכלוסיות במדינות המפותחות, קצב הגידול של האוכלוסייה החרדית בישראל הוא המהיר ביותר - כ-4% בשנה. הגורמים לקצב הגידול המיוחד הזה הם שיעורי פיריון גבוהים, תנאי רפואה ומחיה מודרניים, גיל נישואים צעיר ומספר ילדים גדול במשפחה. ואכן, האוכלוסייה החרדית הישראלית צעירה מאוד - כמעט 60% ממנה הם מתחת לגיל 20, לעומת 30% מכלל האוכלוסייה בישראל. בשנת 2019 האוכלוסייה החרדית הישראלית מנתה 1,125,000 נפש, לעומת כ-750,000 ב-2009, וחלקה היחסי בכלל האוכלוסייה בישראל היה 12.5%. על פי התחזית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיעורה יגדל ל-16% בשנת 2030, והיא עתידה למנות שני מיליון נפשות בשנת 2033. ניתוח דפוסי התא המשפחתי החרדי בעשור וחצי האחרון מראה ירידה קלה בשיעורי הפיריון - מ-7.5 בשנים 2003-2005 ל-7.1 בשנים 2015-2017. אצל הנשים היהודיות הישראליות הלא-חרדיות שיעור הפיריון הממוצע הוא 4 ילדים לאישה דתית; 3.2 לאישה מסורתית-דתית; 2.5 לאישה מסורתית-חילונית; ו-2.2 לאישה חילונית.

שיעור הנשואים בחברה החרדית - גברים ונשים - בגילאי 20+ גבוה בהרבה (84%) משיעור הנשואים בגילאים אלו בחברה היהודית הלא-חרדית (62%). פער זה מוסבר בגיל הנישואים הצעיר בחברה החרדית. עם זאת, במרוצת השנים ניכרת עלייה מסוימת בגיל הנישואים באוכלוסייה זו. בשנים 2003-2004, למשל, היו 23% מהחרדים בגילים 20-29 רווקים, ובשנים 2017-2018 עלה שיעורם ל-31%.

תחזית אוכלוסייה

תלמידים לפי זרם חינוך

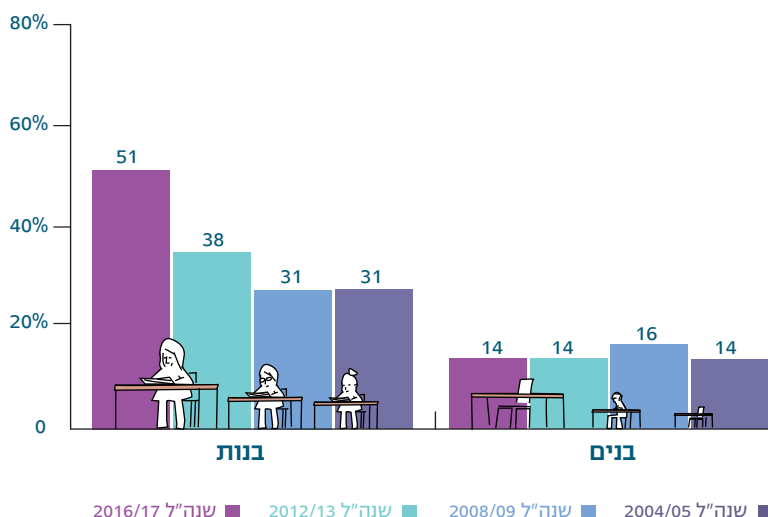
לחינוך החרדי חלק נכבד במערכת החינוך העברית בפרט (24.5%) ובמערכת החינוך הישראלית בכלל (18.5%). מתחילת שנות האלפיים חל גידול מהיר במספר התלמידים בחינוך החרדי, אבל קצב זה הואט בחמש השנים האחרונות (3.4% בשנה), בצד גידול מהיר מבעבר בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (2.4% בשנה).

בעשור האחרון חלו בחינוך החרדי שינויים מערכתיים ומבניים, ובהם הקמת מחוז חרדי במשרד החינוך וייסוד זרם החינוך הממלכתי-חרדי. בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19) למדו בחינוך החרדי - היסודי והעל-יסודי - כ-332,000 תלמידים. רוב מוסדות החינוך החרדיים (75%) שייכים לזרם המוכר שאינו רשמי (בכלל זה החינוך העצמאי ורשת בני יוסף - מעיין החינוך התורני), כרבע (23%) שייכים לזרם הפטור, ו-2% שייכים לזרם הממלכתי.

בחינות בגרות

בשנת הלימודים תשע"ז (2016/17) נבחנו 51% מהבנות החרדיות בבחינות בגרות אחת לפחות, לעומת 31% בלבד שמונה שנים קודם לכן, בשנת הלימודים תשס"ט (2008/09). לעומת זאת, באותן שנים נרשמה ירידה קלה בשיעור הנבחנים בקרב הבנים - מ-16% ל-14%. שיעור הזכאיות והזכאים לתעודת בגרות במגזר החרדי בשנת הלימודים תשע"ז היה 13% בלבד, לעומת 79% מהתלמידים בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי.

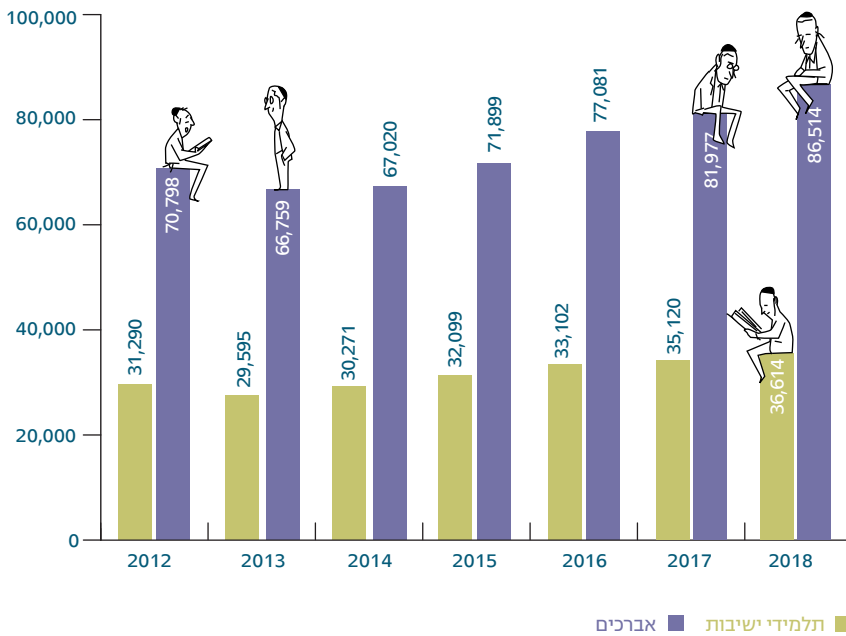
ניגשים לבחינות בגרות 2016/17-2004/5

תלמידי ישיבות

בשנים 2013-2014 ירד מספרם של תלמידי הישיבות ואברכי ה"כולל" יחסית לשנים קודמות, אבל משנת 2015 הוא עולה שוב. בשנת 2018 למדו 133,933 תלמידים במוסדות החרדיים המיועדים לבני +18, מתוכם 70% אברכים. מדובר בקצב גידול של 6% בשנה, גבוה מקצב הגידול הטבעי של המגזר החרדי שהתלמידים משתייכים אליו.

תלמידי ישיבות ואברכים, 2012-2018

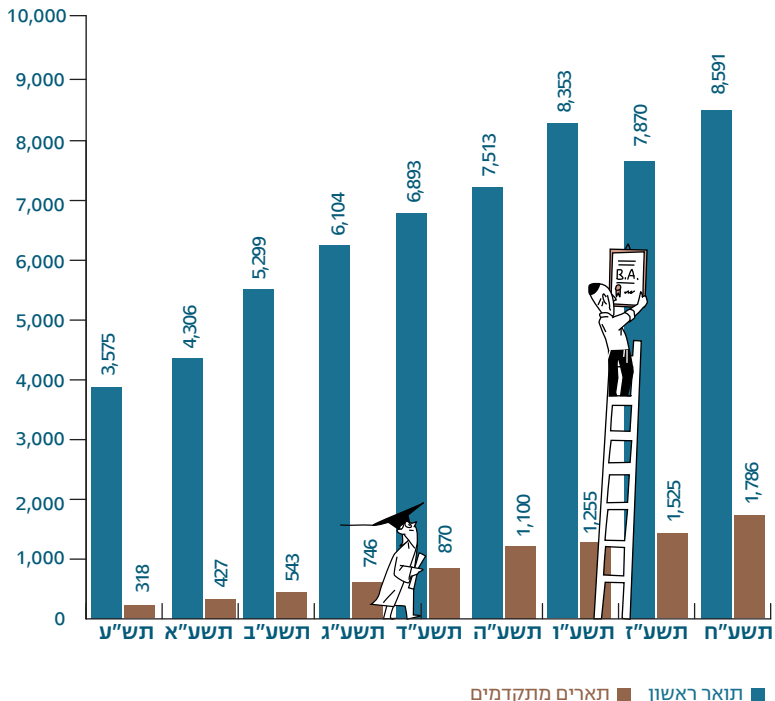

לימודים אקדמיים

שנים רבות היה מספר החרדים הלומדים לתארים אקדמיים נמוך ביותר. עם זאת, בעקבות השינויים בדרישות שוק העבודה והקמת מוסדות מותאמים לצורכי המגזר החרדי נרשמה בשנים 2010-2019 עלייה של פי 1.6 במספר הסטודנטים החרדים במוסדות להשכלה גבוהה.

בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19) למדו במוסדות האקדמיים, בכלל זה האוניברסיטה הפתוחה, כ־12,000 סטודנטים חרדים, 70% מהם נשים. המקצועות שהחרדים לומדים הם ברובם פרקטיים וכאלה שגם מאפשרים עבודה בתוך הקהילה החרדית (חינוך והוראה, מקצועות עזר רפואיים, מחשבים ומינהל עסקים) - כהכנה להשתלבות בשוק העבודה במקצוע הנלמד. בשנת הלימודים תשע"ט חלה עלייה של 5% בלבד במספר הסטודנטים החרדים לעומת השנה שקדמה לה. אפשר להסביר את ההאטה הזאת בבלימה היחסית בשילוב חרדים בתעסוקה ובירידה במספר החרדים הפונים ללימודי משפטים בגלל הקשחת הרגולציה בתחום וקיצוץ התמיכה באמצעות מלגות.

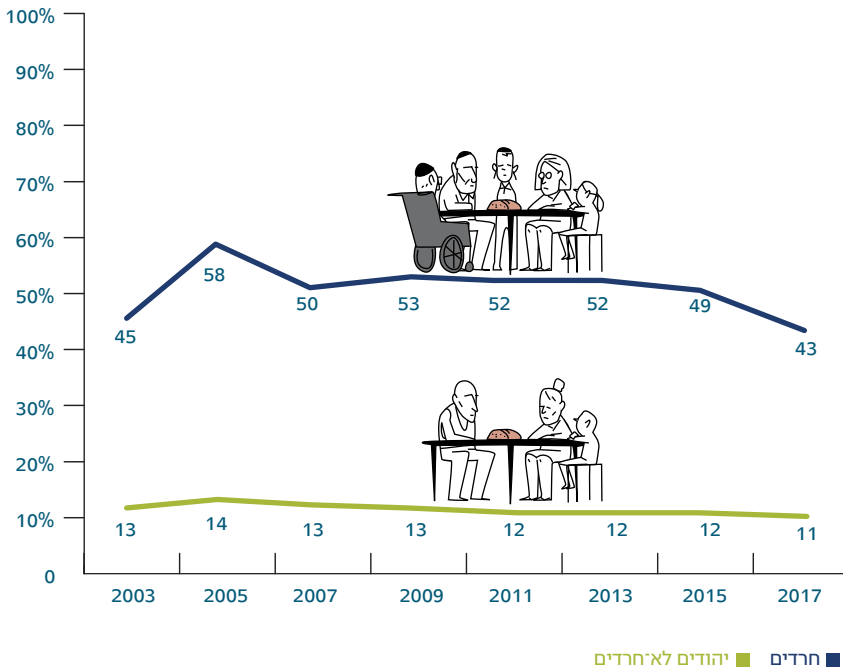
סטודנטים חרדים לפי תואר, 2009/10-2017/18 (ללא או"פ)

שיעור העוני

היקף העוני באוכלוסייה החרדית גדול בהרבה מהיקפו בשאר האוכלוסייה. בשנת 2017 כמעט מחצית (43%) מהמשפחות החרדיות חיו מתחת לקו העוני, לעומת 11% מהמשפחות היהודיות הלא-חרדיות. ואולם חרף שיעורי העוני הגבוהים, בכל זאת מדובר בירידה, אחרי שבמשך למעלה מעשור שיעור המשפחות החרדיות מתחת לקו העוני עמד על 50%-58%. משנת 2015 ניכרת ירידה משמעותית ורצופה בשיעורי העוני במגזר החרדי. לירידה זו סיבות אחדות - גידול במשפחות החרדיות שלפחות אחד מבני הזוג בהן עובד; גידול ברמת ההכנסות בקרב החרדים העובדים; וגידול בקצבאות הילדים ובתמיכת המדינה באברכים. יש צורך לעקוב ולבחון אם ירידה זו בשיעור תחולת העוני באוכלוסייה החרדית מסמנת שינוי מגמה.

תחולת העוני, 2017-2003

הכנסות והוצאות

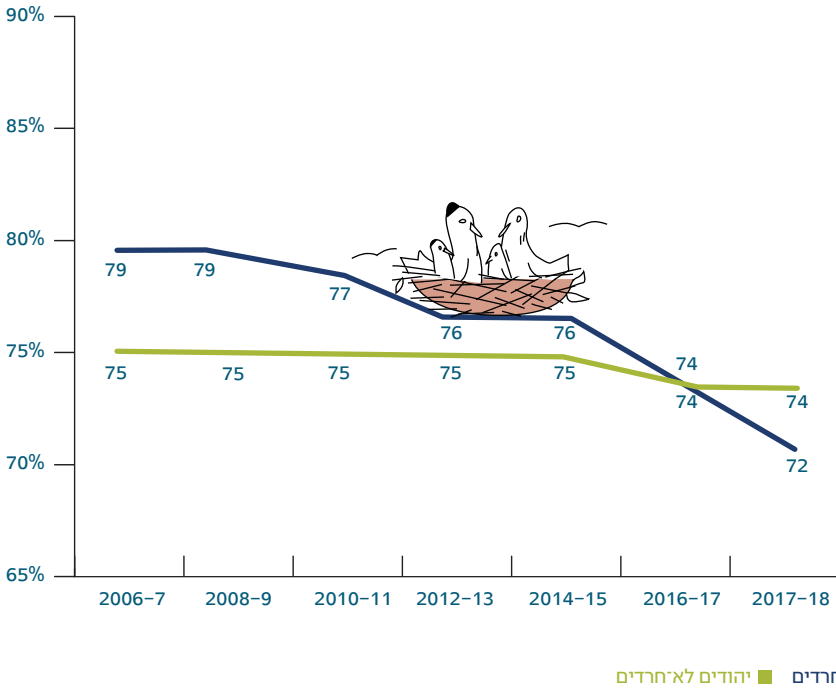
רמת החיים קשורה קשר הדוק לרמת ההכנסות וההוצאות של משק הבית. בשנת 2017 הייתה ההכנסה החודשית ברוטו למשפחה חרדית 15,015 ש"ח, נמוכה בהרבה מההכנסה ברוטו למשק בית יהודי לא־חרדי (22,190 ש"ח). עם זאת, בשנת 2017 לבדה חלה תוספת של 1,050 ש"ח לחודש בהכנסה הממוצעת מעבודה למשק הבית החרדי, בעיקר בעקבות עלייה בשכר של נשים חרדיות. בעקבות זאת חלה עלייה של 40% בתשלומי החובה של משפחות חרדיות בשנים 2015-2017, אך הוצאה זו עדיין עומדת על 43% בלבד מן ההוצאה על תשלומי חובה של משקי הבית הלא־חרדיים. ממצא מפתיע הוא שלמרות ההכנסה הנמוכה יחסית, 68% מהחרדים בגילים 20+ מרוצים או אפילו מרוצים מאוד ממצבם הכלכלי.

אשר להוצאות - ההוצאה הכספית החודשית לנפש במגזר החרדי היא פחות ממחצית מן ההוצאה הכספית החודשית לנפש במגזר היהודי הלא־חרדי (2,135 ש"ח לעומת 4,590 ש"ח), אך שמספר הנפשות הממוצע במשק הבית החרדי גדול יותר. ב־2017, למשל, הוציא משק בית חרדי 14,311 ש"ח בחודש, 18% פחות ממשק בית יהודי לא־חרדי.

זמינות רכב ובעלות על דירה

הפערים בין שתי האוכלוסיות, החרדית והיהודית הלא־חרדית, ניכרים גם בזמינות של רכב (בשנת 2018 - חרדים 44%; יהודים לא־חרדים 81%). תחום שנמצא בו דמיון בין שתי האוכלוסיות הוא בעלות על דירה (חרדים 72%; יהודים לא־חרדים 74%). ואולם שיעור החרדים בעלי הדירות ירד בשנים 2006-2018 מ־79% ל־72%, ולעומת זאת באוכלוסייה היהודית הלא־חרדית לא חל שינוי של ממש בתחום זה באותן שנים.

בעלות על דירה בקרב בני 20+, 2006/7-2017/18

תעסוקה

השילוב של צורך כלכלי דוחק עם מדיניות ציבורית תומכת בכניסת חרדים לשוק העבודה יצר בשנים 2003-2018 מפנה בשיעורי התעסוקה באוכלוסייה החרדית, אצל גברים ונשים כאחד. בעקבות השינוי למעלה מ־50% מן הגברים החרדים בגילים 25-64 ו־76% מן הנשים החרדיות באותם גילים עובדים. ואולם העלייה המרשימה שנמשכה כמה שנים נעצרה ב־2015, ומאז לא חל שינוי בשיעורי התעסוקה בקרב גברים חרדים לעומת השנה שקדמה לה. בקרב הנשים העלייה נמשכה, אך באופן מתון יותר. אפשר שהדריכה במקום היא תוצאה של יישום ההסכמים הקואליציוניים של הממשלה שהוקמה בשנה זו, שבעקבותיהם קטנו התמריצים לכניסה לעבודה וגדלה התמיכה בבחורי ישיבות ובאברכים.

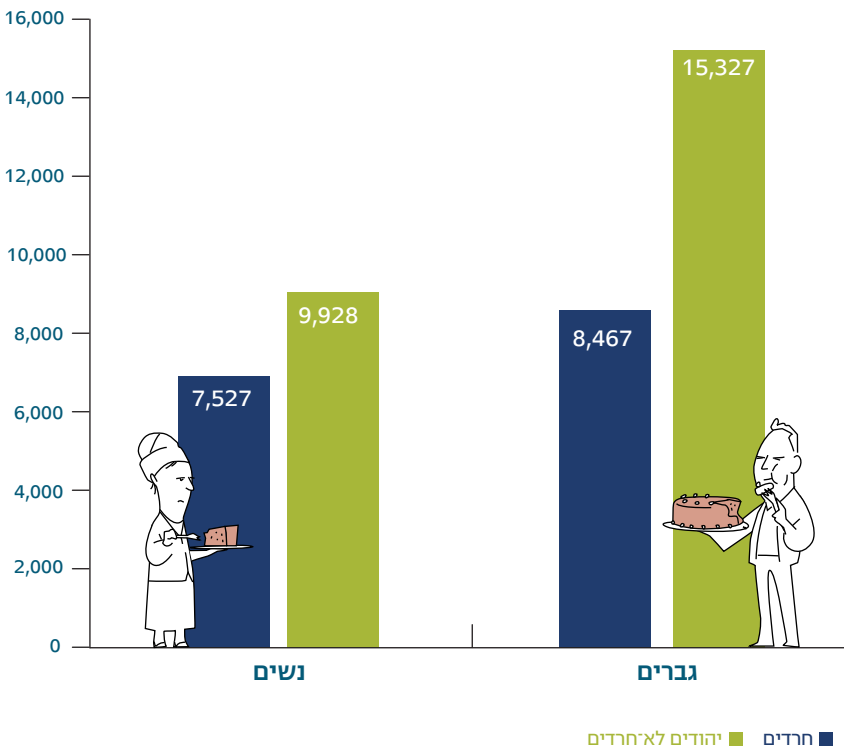
מועסקים בקרב בני 25-64, 2003-2018

שכר

רכיב חשוב ביותר בתעסוקה הוא רמת ההכנסה מעבודה. גובה ההכנסה הממוצעת של עובדים חרדים בשנת 2017 היה 69% מגובה ההכנסה הממוצעת של כלל העובדים במשק (כולל ערבים). הסיבה לפער היא היקף תעסוקה קטן יותר אצל החרדים ורמת הכנסה נמוכה יותר, שנגרמת בין השאר מהתמקדות בענפים כלכליים שהשכר בהם נמוך יותר, למשל חינוך. מנגד ניכר היעדרם של העובדים החרדים מענפי התעשייה וההייטק. עם זאת, בשנים האחרונות חלה ירידה בשיעור החרדים העובדים בתחום החינוך ועלייה בשיעור המועסקים בענפי התעשייה. התחזקות מגמה זו עשויה לתת את פירותיה בעתיד גם בהכנסה לנפש, וכנגזרת ממנה – ברמת החיים של משק הבית החרדי.

הכנסה ממוצעת ברוטו לחודש בקרב בני 25-64, 2017

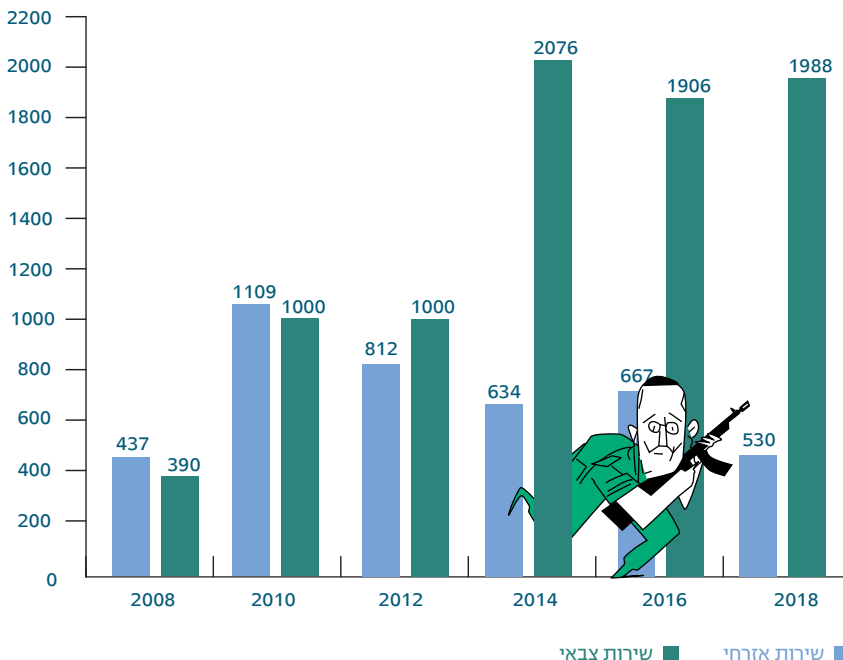
אורחות החיים בחברה החרדית נמצאים בשינוי מתמיד. יותר ויותר חרדים מתגייסים לצבא ולשירות האזרחי, משתמשים באינטרנט, מחזיקים ברישיון נהיגה ויוצאים לנופש. לכן אפשר לקבוע בבירור כי למרות הפערים הגדולים ביניהם ובין האוכלוסייה היהודית הלא־חרדית בהשתתפות בכל אחד מתחומי החיים האלה, מגמת ההשתלבות של החברה החרדית בחברה הכללית מתחזקת.

מצטרפים לשירות צבאי או לשירות אזרחי

בתחילת שנת 2020 פרסמה ועדת הבדיקה בראשות האלוף (במיל") רוני נומה את מסקנותיה בעניין ההפרזה במספר החרדים המתגייסים לצה"ל. המספרים שיוצגו להלן עודכנו לאחר בדיקתה של הוועדה.

לאחר עלייה מתמדת במספר החרדים המשרתים בצה"ל בשנים 2008–2014, מ־2015 מספר הפונים לשירות צבאי איננו גדל והוא עומד על כ־2,000 מתגייסים בשנה. נתח גדול מהם הם יוצאי החינוך החרדי אך אינם חרדים בעת גיוסם.

משרתים חרדים בצבא ובשירות האזרחי, 2008–2018

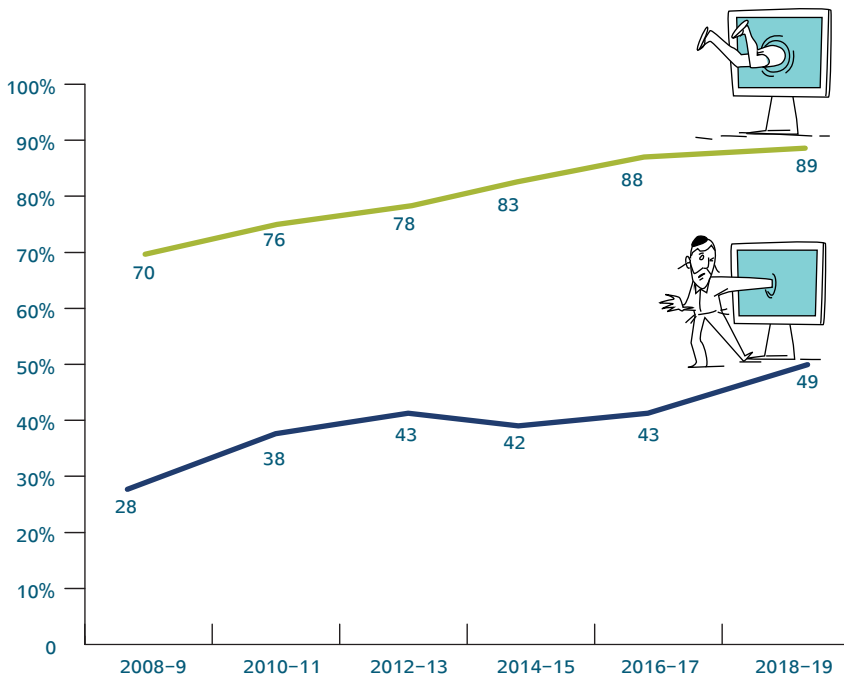

בשנת 2018 הצטרפו לשירות האזרחי 530 גברים חרדים, שהם כ-5% בלבד מהבנים בוגרי מערכת החינוך החרדית. מספרם, כרבע בלבד מן היעד האחרון שנקבע לשירות האזרחי לשנת 2016 (2,000 מצטרפים), אינו עומד בציפיות (530 - 26% מן היעד). במרוצת השנים חלה ירידה באטרקטיביות של השירות האזרחי לחרדים, ומספר הפונים לשירות בשנת 2018 עמד על פחות ממחצית ממספרם בשנת 2011.

משתמשים באינטרנט

בשנים 2017-2018 הגיע לראשונה שיעור המשתמשים החרדים באינטרנט לכמחצית מן האוכלוסייה החרדית הבוגרת. לשם השוואה - בשנים 2008-2009 השתמשו באינטרנט רק 28% מהחרדים. עם זאת, שיעורם עדיין נמוך מאוד בהשוואה לשיעור המשתמשים בקרב היהודים הלא-חרדים (89%).

משתמשים באינטרנט בקרב בני 20+, 2008/9-2018/19

נופשים בארץ ובחו"ל

החרדים מעדיפים לנפוש בישראל, אם כי ניכרת אצלם מגמת עלייה ביציאה לחופשה בחו"ל. וכך, בשנים 2017-2018 נפשו 54% מהם בארץ ו-17% בחו"ל. בשנים האחרונות חלה כאמור קפיצה בשיעור החרדים היוצאים לחו"ל (12% בלבד בשנים 2013-2014), אך עם זאת שיעורם נמוך מאוד בהשוואה ליוצאים לחו"ל בקרב יהודים לא־חרדים (52%).

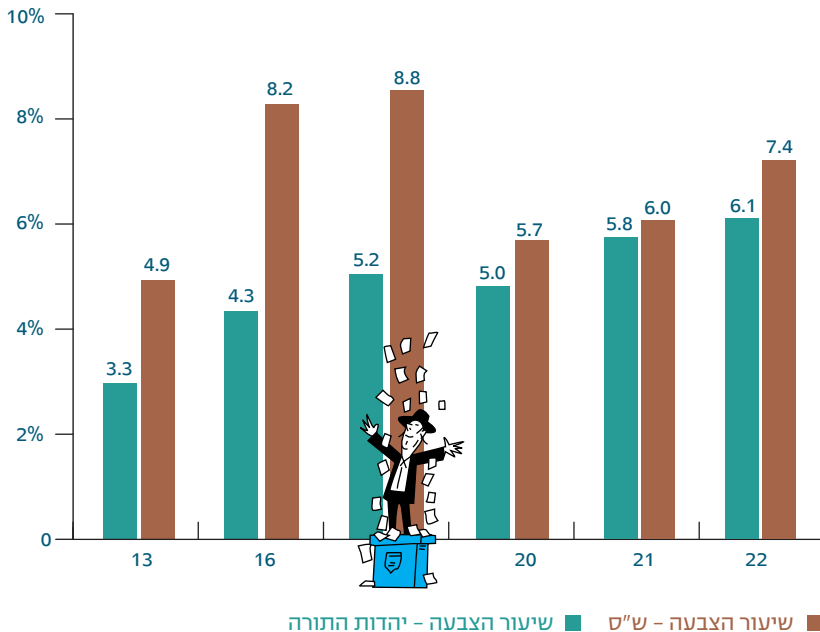
חופש בישראל ובחו"ל, 2017-2018

הצבעה לכנסת

בבחירות לכנסת ה־22 (מועד ב, קיבלו המפלגות החרדיות - יהדות התורה וש"ס - את קולותיהם של 13.5% מכלל המצביעים בבחירות לכנסת, לעומת 8.2% מן הקולות שקיבלו מפלגות אלו בבחירות בשנת 1992. דפוסי ההצבעה לרשימת יהדות התורה הם אינדיקציה למספר החרדים בישראל ולתפרושת הגאוגרפית שלהם. 24% מן המצביעים ליהדות התורה הם מירושלים ו־19% מבני ברק. כ־20% מן המצביעים ליהדות התורה הם מן הערים החרדיות "החדשות" (אלעד, ביתר עילית, מודיעין עילית ובית שמש), ועוד 12% הם מערים גדולות שיש בהן ריכוז חרדי (חיפה, נתניה, אשדוד, פתח תקווה ורחובות). שאר המצביעים מגיעים מן הפריפריה ומיישובים אחרים.

שיעורי הצבעה ליהדות התורה ולש"ס, 1992-2019 (לפי כנסות)

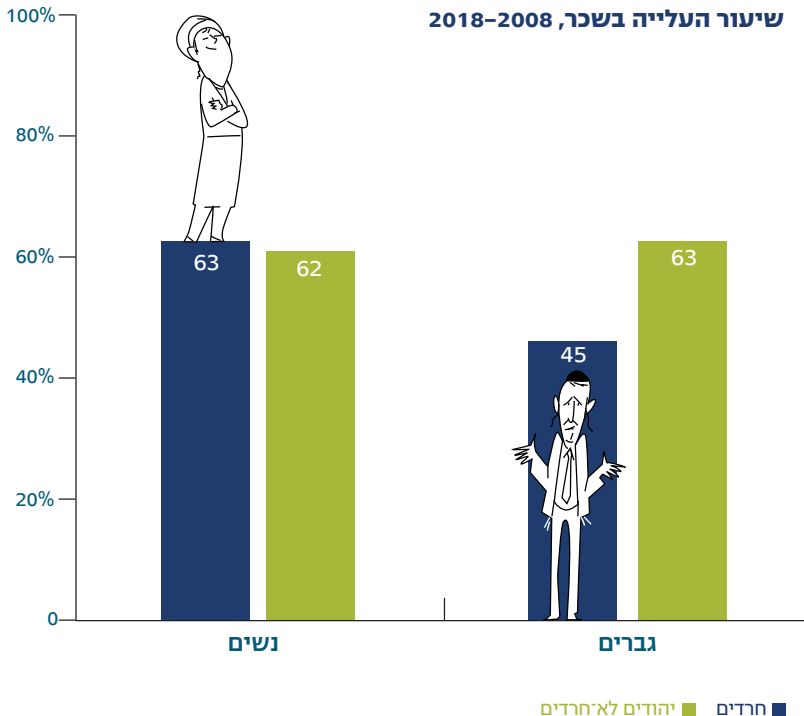

השוואה של נתוני הבחירות של 1992 לנתוני הבחירות של 2019 מלמדת שינון ערים ששיעור המצביעים בהן ליהדות התורה הוכפל או יותר מכך: ירושלים, אשדוד, חיפה וערד. בתל אביב, לעומת זאת, הצטמצם שיעור החרדים המצביעים למחצית משיעורם בשנת 1992.

ניידות (מוביליות) חברתית

מן הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2018 עולה שבתחום התעסוקה הניידות של חרדים נמוכה יותר מזו של לא־חרדים. כך באשר לעלייה בשכר, לקידום בעבודה ולהרחבת הסמכויות בעבודה. עם זאת, הפערים הגדולים בתחומים אלו הם בין גברים חרדים לגברים לא־חרדים. כמעט שלא נמצא הבדל בין נשים לא־חרדיות לנשים חרדיות, וניתן לקבוע בעניין שהמגדר חשוב מן המגזר. ההשפעה של לידת ילדים במגזר החרדי על שיעורי התעסוקה דרמטית פחות מבעבר, והיא דומה להשפעה בקרב יהודים לא־חרדים.

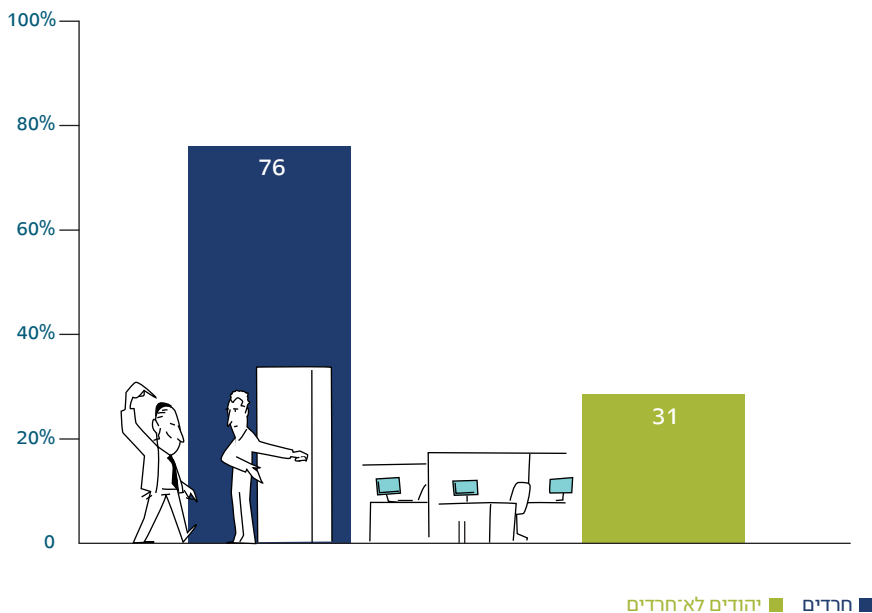
יש פערים גדולים בין חרדים לבין לא־חרדים בכל הקשור לגורמים המשפיעים, להשקפתם, על מעמדו החברתי של האדם. משיבים חרדים סבורים שההשגחה העליונה היא הגורם החשוב ביותר המשפיע על מעמדו החברתי של אדם, ואילו לא־חרדים אינם מייחסים לגורם זה משמעות רבה. לעומת זאת, חרדים מייחסים חשיבות פחותה לגורמים כמו השכלה, מצב כלכלי ומקצוע. הבדל נוסף נמצא בשאלה אם חרדים ראויים להעדפה מתקנת בלימודים או בעבודה - רוב מוחץ מהחרדים סבר שהם ראויים להעדפה כזאת, ורק מיעוט מקרב הלא־חרדים מצא שקבוצה זו ראויה להעדפה מתקנת.

השפעת ההשגחה העליונה על מעמד האדם בחברה הישראלית, 2018

חשוב שלחרדים תינתן העדפה מתקנת בעבודה או בלימודים, 2018

שנתון החברה החרדית בישראל מכנס במקום אחד, זו הפעם הרביעית, נתונים רבים ומגוונים על החברה החרדית בישראל. השנתון מציג שלל נתונים על הדמוגרפיה החרדית, על מערכת החינוך ודפוסי התעסוקה שלה, על שיעורי העוני בקרבה ועל רמת החיים, אורחות החיים ודפוסי ההצבעה לכנסת ומנתח את המגמות העולות מהם. השנה הנושא המתחלף הוא הניידות (מוביליות) החברתית – נערכה השוואה בין הניידות החברתית בחברה החרדית לזו שבחברה היהודית הלא-חרדית. עיון בשנתון מלמד כי דפוסי ההתנהגות ואורחות החיים של הציבור החרדי בישראל אינם אחידים, וכי הוא אינו עשוי מקשה כפי שרבים מחוצה לו סוברים. המידע בשנתון מציג חברה רבת-פנים, שונה משאר החברה הישראלית אך גם דומה לה; חברה שמרנית אשר בה בעת חווה תמורות מהירות ומהותיות.

ד"ר גלעד מלאך הוא ראש התוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה באוניברסיטת בראלן. מומחה לתכנון מדיניות ציבורית לאוכלוסייה החרדית בתעסוקה, בשירות הצבאי, בהשכלה הגבוהה ובחינוך.

ד"ר לי כהנר היא גאוגרפית חברתית. חוקרת בתוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה בכירה במחלקה לגאוגרפיה ולימודי סביבה במכללה האקדמית אורנים. תחום מומחיותה העיקרי הוא המרחב החרדי בישראל.

יעל בכר-כהן היא חוקרת במכון ברוקדייל למחקר חברתי-יישומי ועוזרת מחקר בתוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה. בעלת תואר שני ביישוב סכסוכים מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב.